

Filosofisk tidskrift

Utges av Stiftelsen Filosofisk tidskrift och Stiftelsen Bokförlaget Thales

Redaktör och ansvarig utgivare: Lars Bergström

Filosofisk tidskrift utkommer med fyra nummer per år

Prenumeration per år inom landet: 200 kr (inkl. moms); utom landet: 300 kr

Lösnr: 55 kr (inkl. moms)

För prenumerationsärenden kontakta:

Nätverkstan ekonomitjänst, Box 31120, 400 32 Göteborg

Telefon 031-743 99 05 Fax 031-743 99 06

ekonomitjanst@natverkstan.net

Förlagsadress: Bokförlaget Thales, Box 50034, 104 05 Stockholm
info@bokforlagetthales.se www.bokforlagetthales.se

Copyright © Respektive författare 2014

Grafisk form: Ulf Jacobsen

Satt med Indigo Antiqua

Tryck: Carlshamn Tryck & Media AB, Karlshamn 2014

ISSN 0348-7482

Johan Eriksson

Fundamentalontologi och psykoanalys

Heidegger och Freud om utläggning
och agerande

Medard Boss – schweizisk psykiatriker och psykoterapeut, god vän med Heidegger och under en tid analysand på Freuds divan – berättar i en personligt hållen text att Heidegger bokstavigt talat mådde illa efter att han på inrådan av Boss hade läst Freuds metapsykologiska skrifter. Enligt Boss kunde Heidegger inte förlika sig med att en så intelligent person som Freud var förmögen att producera sådana artificiella konstruktioner om människans psykiska liv och om mänskliga beteenden (Boss 1977).

Heideggers kritiska anmärkningar om Freud står i dag att finna i en volym som bland annat innehåller protokollen från en serie seminarier som Heidegger höll under sextiotalet tillsammans med en grupp schweiziska psykiatriker, de så kallade Zollikoner-seminarierna (Heidegger 1987). Ett bärande inslag i dessa seminarier är Heideggers uppgörelse med den moderna experimentella psykologin och dess försök att applicera naturvetenskapliga kausala förklaringsmodeller på mänskliga beteenden. Och för Heidegger utgör Freuds psykoanalys ett slående exempel på denna missriktade form av naturalistisk och mekanistisk psykologi. Finns det överhuvudtaget, frågar sig Heidegger retoriskt på ett ställe, någon människa närvarande i den Freudianska drifts- eller libidoteorin (ibid., s. 217)?

Det vi kallar för psyke, inskärper Heidegger, kan inte förstås som en självständigt existerande entitet som lyder under fasta kausala lagar. Psyket och dess aktiviteter måste i stället tänkas med utgångspunkt i människan i egenskap av att vara ”*Dasein*”, eller som den svenska översättningen lyder: ”tillvaro”. De omedvetna önskningar, driftimpulser och försvarsmekanismer som i Freuds teori fungerar som primära etiologiska fenomen i försöket att förklara uppkomsten av neurotiska symptom och beteenden, måste enligt Heidegger förstås som något som fullgörs inom ramen för den mänskliga tillvarons sätt att *intentionalt* vara förankrad i världen, dess ”i-världen-varon” (ibid., s. 217f.). De faktorer som determinerar specifikt mänskliga beteenden och handlingar kan alltså inte, som hos Freud, reduceras till opersonliga libidinösa drifter som så att säga kausalt affekterar människan ”bakifrån” eller ”inifrån”. Vad som i varje särskilt fall driver en person bör i stället förstås som någonting som

befinner sig framför honom, en uppgift som motiverar honom, någonting som han intentionalt är involverad i. Och detta förutsätter att han i egenskap av mänsklig tillvaro alltid befinner sig, som Heidegger säger, "i-förväg-framför-sig", det vill säga att han "kastar" eller "sträcker sig ut" i riktning mot en möjlighet eller en uppgift som vinner sin karaktär inom ramen för det sammanhang av mening som hos Heidegger kallas för "värld". Om vi försöker förklara mänskliga uttryck och handlingar utan att beakta denna meningsmässiga och tidsligt strukturerade i-världen-varo så riskerar vi att förklara bort just det mänskliga i dessa uttryck. Med Heideggers terminologi riskerar vi att missa uttryckens karaktär av att vara "utläggningar" (*Auslegung*).

Min ambition är här att iscensätta en dialog mellan Heidegger och Freud och därmed försöka visa att Heideggers analys på vissa plan representerar en alltför snäv förståelse när det kommer till den filosofiska frågan om vad som karaktäriserar specifikt mänskligt handlande och mänskliga uttryck. Därmed missar Heidegger också Freuds väsentliga bidrag till denna fråga, ett bidrag vars centrala tankegångar skulle kunna sammanfattas i det freudianska begreppet "agerande" (*Agieren*).

1. HEIDEGGER OM MÄNNISKAN SOM UTLÄGGANDE

Den övergripande ambitionen med Heideggers huvudverk *Vara och tid* från 1927 är ingen mindre än att genomföra en så kallad fundamentalontologisk analys av människans vara för att på så vis förbereda möjligheten att till slut besvara vad Heidegger tänker sig som den filosofiska traditionens absoluta grundfråga, det vill säga frågan om vad som utgör "varats generella mening" (*des Sinnes von Sein überhaupt*). I verkets första avsnitt centreras analysen kring en tolkning av det sätt på vilket människan alltid lever i en intentional "upplåtenhet" inför världen som ett sammanhang av mening (§28-34).

I egenskap av tillvaro kan inte människan reduceras till ett objekt bland andra. Människan är inte i första hand kausalt relaterad till sin omvärld, utan på ett eller annat sätt har hon alltid att göra med världen och det inomvärldsligt varande "såsom" någonting. Upplåtenheten - det mot bakgrund av vilket det varande vinner sitt "såsom" - analyseras vidare i termer av att innehålla tre konstitutiva grundstrukturer som i en eller annan modifikation "lever i varje bestyr med det varande" (ibid., s. 96): *befintlighet*, *förståelse* och *tal*.

Befintlighet är Heidegger filosofiska term för det sätt att upplåta som kännetecknar det vi vardagligt talar om som stämningar (ibid., §30-31). Stämningen är alltid en konstitutiv del av vår öppenhet mot världen på så vis att den är ett möjlighetsvillkor för att världen, och vårt sätt att

vara i världen, överhuvudtaget skall kunna *angå* oss. Skulle vi inte på ett eller annat sätt alltid vara stämnda så skulle världen inte kunna *angå* oss och därmed skulle världen och vårt sätt att vara i världen inte ha någon mening, något "såsom".

Förståelse är Heideggers filosofiska term för det faktum att vi, på befintlighetens vis, alltid är upplåtna inför världens meningssammanhang i termer av våra egna möjligheter (ibid., §31). Vid närmare påseende har världen formen av att vara ett spelrum av livsmöjligheter som människan alltid "kastar" eller "sträcker sig ut mot". Något paradoxalt kan man därför säga att den mänskliga tillvaron alltid är *mer* än den är, i den bemärkelsen att den redan är det som den ännu inte är.

Tal, slutligen, är Heideggers filosofiska term för det faktum att vårt befintliga och förstående sätt att vara i världen, vår upplåtenhet, också alltid med-konstitueras av en viss grad av artikulering, uttrycklighet eller "uppordning" (ibid., §34). För att vi ska kunna leva i ett förstående utkast i riktning mot våra egna möjligheter i en värld som på ett eller annat sätt *angår* oss, så måste denna värld väsentligen kännetecknas av en viss grad av inre kategorial organisation.

Det är mot bakgrund av dessa tre intimt sammantvinnade upplåtenhetsformer som Heidegger inför begreppet utläggning för att karaktärisera varje i vid mening mänsklig aktion (ibid., §32). Det specifikt mänskliga handlandet - om det så är en språklig talakt, ett överlagt moraliskt agerande eller ett oreflekterat praktiskt handhavande - får sitt incitament och sin riktning inom ramen för en befintlig, förstående och kategorialt organiserad upplåtenhet. Eller som Heidegger också säger: den mänskliga tillvaron befinner sig alltid i en "hermeneutisk situation" eller en "förförståelse" mot bakgrund av vilken dess handlande och uttryck förkroppsligar ett förnuft och därmed får karaktären av utläggning, det vill säga får karaktären av ett vidare *utvecklande* eller *utarbetande* av den förförståelse utifrån vilken utläggningen tog sitt avstamp. På så vis kommer utläggningen också, må så vara minimalt, att i varje särskilt fall modifiera den hermeneutiska situation eller den förförståelse som utgör grundvalen för framtida utläggningar. Med andra ord, i och med att människan existerar som utläggande så är hennes meningsmätade i-världen-varo någonting som till sin inre karaktär alltid är "på väg", någonting som "sker".

Den analys som jag här skisserat befinner sig onekligen på en väldigt hög nivå av formalisering. Dock sätter den fingret på något viktigt vad gäller den filosofiska frågan om vad som konstituerar mänskligt handlande och mänskliga uttryck. Men som jag nämnde tidigare tänker jag mig att den på vissa plan också representerar en alltför snäv förståelse. Och här har Freud och den psykoanalytiska teorin någonting väsent-

ligt att bidra med. I syfte att närma mig detta väsentliga bidrag tänkte jag börja med att konkretisera eller avformalisera Heideggers analys en smula för att på så vis mer specifikt försöka vrida in analysen i riktning mot psykologins område.

2. SJÄLVTOLKNING OCH DET PSYKISKA LIVETS INRE ORGANISATION

På basis av Heideggers analys av den mänskliga tillvarons upplåtenhet och utläggning har Charles Taylor myntat det träffande uttrycket att människan är ett "självtolkande djur" (1985). Självtolkning, självartikulation eller självutläggning är inget utanpåverk – ingenting som människan då och då råkar ägna sig åt och som kan betraktas som blott en synvinkel på sig själv och på världen som hon kan ha eller mista utan att det väsentligen affekterar hennes grundläggande sätt att existera – utan dessa saker är konstitutiva aspekter av människans vara. Tänkt som i-världen-varo – och inte tänkt uteslutande i egenskap av låt säga biologisk organism – är människans vara med andra ord *responsivt* för tolkning och utläggning.

Mina låga blodsockervärden affekteras inte i sitt vara för att jag studerar medicinska handböcker och därmed utökar min begreppsliga repertoar med hjälp av vilken jag kan förstå den kausala grunden till att värdena är så låga. Annat gäller dock när det kommer till specifikt mänskliga emotioner som skam, avundsjuka, rädsla, tacksamhet, skuld, ånger och stolthet. Dessa emotioner tillhör människan såsom i-världen-varo. De utgör inga själsliga entiteter som finns till i den objektiva världen på principiellt likartat sätt som träd, stenar eller kemiska processer i hjärnan, utan de utgör olika sätt för människan att vara upplåten inför sig själv och sin värld. Och i egenskap av sådana upplåtenhets- eller förståelsemodus konstitueras eller formas de, bland annat, av människans begreppsliga repertoar. Eller med Heideggers fundamentalontologiska terminologi: "talet" – den förstående upplåtenhetens inre kategoriala organisationen – är ett konstitutivt moment i emotionernas "såsom"

Till exempel: för att vi ska kunna identifiera rädsla för ormar såsom just en rädsla för ormar (och inte som, låt säga, ett fobiskt ångestutbrott) så måste den vara inlemmad i ett någorlunda rationellt psykiskt och begreppsligt sammanhang. Rädslan måste med andra ord stå i intentional förbindelse med föreställningen att ormar på ett eller annat sätt är farliga, att de kan finnas i den miljö där jag befinner mig, att de har en benägenhet att under vissa omständigheter attackera och så vidare. Eller tänk på känslan av ånger: ångern förutsätter att jag tycker mig ha handlat fel; att mitt handlande och min relation till andra människor är någonting

som angår mig; att jag betraktar den situation i vilken jag handlat i ljuset av vissa normativa strukturer som jag explicit eller implicit bekänner mig till, och så vidare.

Som Taylor påpekar innebär upplevelsen av en viss emotion att man upplever att den ifrågavarande situationen har en viss betydelse som ger skälen till, eller basen för, emotionen (ibid., s. 101f.). Emotionen har formen av vad man inom den analytiska filosofin brukar tala om som en "propositionell attityd": emotionen införlivar ett begreppsligt omdöme om den situation i vilken emotionen aktualiseras. Därför kan inte emotionen existera som en isolerad själslig entitet, utan måste vara infogad i ett system eller sammanhang av andra propositionella attityder. Kort sagt, det psykiska livet utgör ett komplext nätverk av någorlunda rationella meningsrelationer mellan en persons önsknings, begär, verklighetsuppfattning, trosföreställningar, förhoppningar, förväntningar, värderingar, rädslor och så vidare. Och det är alltså i kraft av detta faktum som emotionerna är *responsiva* för självutläggning: utläggningens och artikulationens utarbetande och "uppordning" av den situationsbetydelse som emotionen väsentligen införlivar kommer oundvikligen att modifiera emotionens karaktär.

Heideggers tanke att mänskliga uttryck har karaktären av utläggningar förutsätter alltså att han tänker sig "talet" – den begreppsliga kategoriala organisationen – som en konstitutiv aspekt av den mänskliga tillvarons intentionala upplåtenhet. Från ett psykoanalytiskt perspektiv måste man emellertid säga att detta framstår som ett, åtminstone delvis, idealiserat sätt att föreställa sig människans intentionala liv och dess uttryck. För att tala klarspråk: från ett psykoanalytiskt perspektiv framstår den mänskliga tillvaron i Heideggers version som en genomgående rationell, vuxen och psykiskt välintegrerad person vars intentionala liv har antagit en så stabil organisatorisk karaktär att det värsta som kan hända tillvaron med avseende på psykiska missöden är att den kan drabbas av den kusliga ångest som Heidegger analyserar i den omtalade §40 i *Vara och tid*. Och mot bakgrund av ett sådant teoretiskt ramverk får man svårt att se det faktum att utläggningen, om inte alltid så åtminstone ofta, innehåller en aspekt av *agerande*. Låt mig konkretisera med en vinjett från den psykoanalytiska kliniken.

3. KLINISK VINJETT

En man söker psykoanalys för depression och relationssvårigheter. Analysen inleds och initialt verkar allt flyta på bra. Analysanden ger intryck av att vara motiverad, emotionellt närvarande och intelligent. Han presenterar rikligt med material under timmarna och reflekterar klokt

kring sina drömmar, sina barndomsminnen, sina äktenskapsproblem och sina överföringskänslor i relation till analytikern. Analytikern kan begränsa sitt arbete till att lyssna med jämnt svävande uppmärksamhet och eventuellt göra kortare interventioner då det inträder motstånd och låsningar i det associativa flödet. Analytikern är nöjd. Han upplever det som att analysanden utvecklas på ett produktivt sätt. Undan för undan blir analysanden friare och alltmer ocensurerad i sina utläggningar av sitt inre och yttre liv, och i takt med detta tycks han bli alltmer nyanserad, välintegrerad och organiserad. Han rör sig framåt. Han är "på väg". Så tänker analytikern.

Det går något år. Det till synes produktiva arbetet fortsätter. Samtidigt börjar en besvärande känsla pocka på uppmärksamhet hos analytikern, en smygande "motöverföring" som man säger inom psykoanalysen. Han börjar känna sig låst i sitt tänkande, sitt lyssnande och i sitt analytiska handlande. Han börjar känna sig kontrollerad. Han börjar uppmärksamma att varje gång en intervention håller på att formas i hans inre, varje gång han så att säga är något på spåren, så är analysanden där och föregriper honom med sina intelligenta självreflektioner. Och när analytikern emellanåt lyckas formulera en vad han själv tycker vara träffande tolkning så får den egentligen inga följdverkningar på något djupare plan. "Jo, det har du verkligen rätt i" kan analysanden säga för att sedan fortsätta sin till synes produktiva självanalys. Analytikern känner att hans spelutrymme blir mindre och mindre. Han känner sig fångad, klaustrofobisk, han hittar inte ut. Analysanden ger dock intryck av att vara mycket tillfredsställd med deras arbete.

Under en session den tredje terminen dyker plötsligt en obehaglig bild upp i analytikerns huvud. För sitt inre ser han hur han hopkurad sitter instängd i analysandens ändtarm! Detta blir en vändning. Undan för undan börjar analytikern inse att det som han under så lång tid har upplevt som en fruktsam och framåtgående analys, på ett djupare plan är en steril och stillastående psykisk iscensättning från analysandens sida. I detta fall en iscensättning i enlighet med primitiva anal-sadistiska mönster. Kort sagt, analytikern inser att han är indragen i ett *agerande*.

Om vi tänker oss att det ligger en sanning i analytikerns iakttagelse, vad är det som gör att denna till synes produktiva utläggningsprocess på ett djupare plan har karaktären av ett fördolt och improduktivt agerande? Vari består själva agerandet i utläggningen? För att svara på denna fråga krävs först en liten utvikning.

4. FREUDS UTVECKLINGSPSYKOLOGI

Freuds utvecklingspsykologiska resonemang om de kroppsliga zoner kring vilka den libidinösa driften organiserar sig under de olika utvecklingsstadierna – hans omtalade psykosexuella stadielära (1905) – utgör inte i första hand en empirisk teori om de olika somatiska källorna till lustupplevelser, utan är snarare ett försök att formulera de olika idealen eller modellerna för vad lust överhuvudtaget innebär under olika utvecklingsfaser (äta upp, hålla in, släppa ut och så vidare). "Oral", "anal", "fallisk", "genital" betecknar inte i första hand empiriskt observerade beteendemönster, utan fungerar i stället som teoretiska namn på vad som tänks vara mer eller mindre kvarhängande driftsorganisatoriska former i erfarenhetslivet, former inom ramen för vilka världen och dess objekt vinner sin laddning och innebörd, och inom ramen för vilka subjektet därför kommer att strukturera sin relation till världen och till sig själv. Därmed är Freuds teori också ett försök att tematisera den infantila sexuella kroppen i termer av att vara det nav runt vilket vissa grundläggande kategoriala distinktioner börjar mejslas fram, och som kommer att fungera som de rudimentära begreppsliga byggstenar runt vilka en mer differentierad värld undan för undan kan utvecklas.

Dock måste man ha klart för sig att den psykosexuella utvecklingen, såsom Freud tänker sig den, inte är någon lagbunden process som automatiskt kommer att ha sin gilla gång förutsatt att de inre och yttre omständigheterna förblir någorlunda intakta. I stället tänker han sig att utvecklingen bestäms av hur väl psyket lyckas med uppgiften att handskas med de inre och yttre prövningar som utvecklingen konstant ställer psyket inför. Den psykiska utvecklingen är i sig en psykologisk prestation!

Ta till exempel den oidipala konflikten som Freud förlägger vid slutet av den falliska fasen. En tänkt ideal lösning av detta centrala psykosexuella drama består i att barnet, under fantiserat hot om kastration och i rädsla för att förlora föräldrarnas kärlek, lyckas ge upp de incestuösa önskningar och aggressiva impulser som kännetecknar den oidipala konflikten, för att i stället internalisera föräldrafigurerna och deras moraliska föreskrifter och därmed bilda kärnan i den psykiska formation som Freud kallar för överjaget. På så vis kommer också de grundläggande kategoriala strukturer att etableras, som kännetecknar en värld och ett psykiskt liv som lyder under "realitetsprincipen": skillnaden mellan två komplementära kön, generationsskillnaden, skillnaden mellan subjekt och objekt, inre och yttre, medvetet och omedvetet, fantasi och verklighet, liv och död och så vidare. För Freud fungerar lösningen av den oidipala konflikten med andra ord som själva entrébiljetten till en genital värld där man lämnat den infantila, autoerotiska och narcissistiska omnipotensen för att i stället organisera sin identitet, sina relationer, känns-

lor, förhoppningar och strävanden med utgångspunkt i ett införlivande av sin egen ändlighet, på alla dess olika plan.

Om man tematiserar psykets framväxt i dessa termer – om man alltså tematiserar utvecklingen av i-världen-varon, inte i termer av en *gåva*, utan i termer av en *prestation* – så innebär detta att psyket måste tänkas som en organisation som på ett grundläggande plan alltid är *sårbar*. Med hjälp av mer eller mindre primitiva försvarsmekanismer har det utvecklade psyket försökt handskas med de utmaningar det ställts inför. Detta har kanske inneburit att vissa delar har utvecklats prematurt, medan andra delar har stannat kvar på mer primitiva nivåer. Med hjälp av bortträngningar och reaktionsbildningar har kanske vissa aggressiva impulser blivit hänvisade till det omedvetna, medan ett straffande överjag har etablerats i syfte att hålla dessa impulser i schack. Kanske har smärtsamma erfarenheter av att vara liten och behövande förlagts till yttre objekt genom projektion, medan ett ideal om att vara självförsörjande har internaliserats och bildat kärnan i jagets inre organisation. Kort sagt, att tänka den psykiska utvecklingen i termer av psykisk prestation innebär att man föreställer sig att psyket och dess yttringar är någonting mångdeterminerat, någonting skiktat; någonting som är uppspjälkat i olika delar som befinner sig på olika utvecklingsnivåer och som delvis lyder sina egna agendor och idiosynkratiskt söker efter sina egna uttryck, delar som psyket samtidigt försöker orkestrera till en sammanhållen helhet inom vilken det i ideala fall råder en åtminstone nöjaktig energetisk jämvikt.

5. AGERANDE

Om vi utifrån detta återvänder till vår analysand kan vi lite schematiskt föreställa oss att en del av honom söker psykoanalys i en vilja att lösa sina problem och komma vidare i livet. När analysen pågått ett tag med sin höga frekvens av fyra gånger i veckan aktiveras dock andra delar av honom som har ett helt annat intresse än att komma vidare i livet. Som alltid när denna man inleder en någorlunda nära relation till en annan människa börjar snart hans anal-sadistiska impulser sträva efter tillfredsställelse i form av att kontrollera den andre, stänga in, plåga. Detta är förstås ingenting som hans välanpassade och vuxna jag skulle tillstå. Impulserna är också djupt omedvetna.

Att impulserna är omedvetna innebär inte i första hand att de existerar i en separat psykisk lokalitet kallad det omedvetna, utan innebär snarare att de är ointegrerade, otidsenliga och outvecklade. De har inte inlemmats i och därmed modifierats i relation till medvetandet i egenskap av att vara ett någorlunda koherent system av sinsemellan rationellt relaterade tankar, känslor, önsknings, föreställningar, rädslor

och så vidare. Med Heideggers terminologi kan vi säga att de omedvetna impulserna i stor utsträckning saknar "tal". Hos Freud heter det att i det omedvetna finns bara "sakföreställningar", inga "ordföreställningar" (Freud 1915, s. 182; 1923, s. 316). Därmed saknar impulserna också affektiv rationell orientering (Heideggers "befintlighet"), och med detta saknas också ett tydligt organiserat spelrum av möjligheter till uttryck ("förståelse").

Och här kommer Freuds kanske viktigaste upptäckt in i bilden. I och med att impulserna inte är integrerade i ett utvecklat system av propositionella attityder – i en stabilt organiserad i-världen-varo där det utvecklats en någorlunda rationell relation mellan de upplåtenshetsformer som Heidegger kallar befintlighet, förståelse och tal – så råder det en så pass lös förbindelse mellan affekt och föreställning att impulsernas affektiva laddningar på tämligen fria associativa vägar kan förskjutas till objekt och uttryckssätt i den realitetsanpassade i-världen-varon och på så vis skaffa sig möjligheter att vinna tillfredsställelse. Detta är "agerande".

Mycket förenklat kan vi föreställa oss att vår analysands omedvetna anal-sadistiska impulser ursprungligen var riktade mot primära objekt i form av till exempel en fantasmatiskt konstituerad modersgestalt, eller i form av ett avundsgenererande "gott bröst", för att tala med Melanie Klein. Dessutom kan vi föreställa oss att impulserna var förknippade med en primitiv fantasi av att vilja stänga in objektet i ändtarmen och förgifta det med avföring. Efter en tid i analys börjar analysanden oförmärkt att regrediera tillbaka till sina utvecklingspsykologiska fixeringspunkter.

Psykoanalysens terapeutiska ramverk (den höga frekvensen av sessioner, den asymmetriska relationen mellan analytiker och analysand, säng och fåtölj-sättningen, betalningsrutinerna, och så vidare) borgar för en regression och för att analysandens ointegrerade anal-sadistiska impulser skall vakna till liv och börja söka derivat i den aktuella situationen. På associativa vägar laddar de upp analytikern och den analytiska interaktionen med anal mening och anala värden – impulserna skapar sig liksom en anal färgad fantasiscen – för att sedan *ageras ut* i form av ett, på ytan, vuxet analytiskt arbete. På så vis vinner alltså dessa anal-sadistiska begär, inte *reell* tillfredsställelse – det infantila begäret efter att kontrollera och förintä kan givetvis inte vinna reell tillfredsställelse genom att man är en duktig analysand! – men väl en tillfredsställelse av vad Freud kallar *hallucinatorisk* karaktär (1900, s. 509).

6. UPPREPNING, UTLÄGGNING OCH AGERANDE

Hur ska vi då närmare beskriva skillnaden mellan detta agerande och det som Heidegger kallar utläggning?

Heideggers teori om människan som utläggande är vid närmare påseende också en teori om hur den mänskliga tillvaron lever sin historia. Tillvarons förflutna tar plats i egenskap av en hermeneutisk situation som å ena sidan skänker tillvaron ett spelrum av möjligheter, samtidigt som den endast har mening i den mån den aktualiseras i utläggningen. Det förflutna *upprepas* (tyskans "*Wiederholung*") genom att det återhämtas ("*Wiederholung*") och liksom föds fram och formas i en framtidigt riktad utläggning. Tillvaron är "på väg".

Även Freuds teori handlar i grund och botten om hur människan lever sin historia och hur det förflutna tar plats i nuet. Och även för Freud är begreppet upprepning centralt. Men den upprepning som Freud är intresserad av har dock en mer ödesmättad och diabolisk karaktär. Därför talar han snarare om ett "upprepningsväng" ("*Wiederholungszwang*") som han ställer mot "impulsen att minnas" (1914, s. 180). För att klargöra skillnaden mellan dessa, och jag citerar Freud, "kan vi säga att analysanden inte alls *erinnrar sig* något av det glömda och bortträngda, utan han *agerar* det. Han reproducerar det inte som minne utan som handling, han *upprepar* det, naturligtvis utan att veta att han upprepar det" (ibid., s. 179).

Det sista, att analysanden inte vet om att han upprepar, är förstås det viktiga i sammanhanget. Agerande och upprepningsväng är begrepp som framför allt är tillämpbara på de ointegrerade och icke-metaboliserade delarna av i-världen-varons utvecklade organisation. I denna ointegrerade form är dessa delar eller aspekter inte heller *responsiva* för utläggning, och därmed är de allt annat än "på väg". Dock, som vi sett, tar de sig uttryck. Men då på djupt konservativa sätt. De omedvetna impulserna och strävandena agerar som om ingen tid förflutit. Den infantila världen upprepas, inte genom att återhämtas, utan genom att *bestå*, genom att *leva kvar*. Genom att det arkaiska begäret på associativa vägar laddar upp den nuvarande situationen så transformeras denna, vad som skulle kunna vara, hermeneutiska och dynamiska *situation* till en infantil och statisk *scen* där begäret på förtäckta vägar kan vinna tillfredställelse. Och, avslutningsvis, för att man ska få upp ögonen för hur scen och situation konstant genomkorsar varandra i det mänskliga levandet, och för hur agerande och utläggning konstant strider om makten över det mänskliga handlandet, så är det närmast en förutsättning att man har tillgång till den metapsykologiska teoribildning som gjorde Heidegger så illamående.

LITTERATUR

- Boss, M. 1977. "Zollikon Seminarer". I *Erinnerung an Martin Heidegger*, utg. Günther Neske. Pfullingen: Neske.
- Heidegger, M. 1927. *Vara och tid*. Översättning av Jim Jakobsson. Göteborg: Daidalos, 2013.
- Heidegger, M. 1987. *Zollikon Seminarer. Protokolle – Gespräch – Briefe*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Freud, S. 1900. *Drömydning*. I *Samlade skrifter*, 2. Stockholm: Natur och Kultur 1996.
- Freud, S. 1905. *Tre avhandlingar om sexualteori*. I *Samlade skrifter*, 5. Stockholm: Natur och Kultur 1998.
- Freud, S. 1914. "Erinring, upprepning och genomarbetning". I *Samlade skrifter*, 8. Stockholm: Natur och Kultur 2002.
- Freud, S. 1915. "Det omedvetna". I *Samlade skrifter*, 9. Stockholm: Natur och Kultur 2003.
- Freud, S. 1923. *Jaget och detet*. I *Samlade skrifter*, 9. Stockholm: Natur och Kultur 2003.
- Taylor, C. 1985. "Självtolkande djur". I *Identitet, frihet och gemenskap*, s. 97–136. Göteborg: Daidalos 1995.